

Формування податкового простору розвитку ІТ-сектору регіону: контекст забезпечення суспільної віддачі

Чайковський В.М.¹, Тимків Д.О.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.07.2025	Економіка	338.2:330

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17329146>

Анотація. У статті обґрунтовано важливість розвитку ІТ-сектору в Україні як драйвера зростання, інновацій та конкурентоспроможності регіонів. Визначено поняття податкового простору розвитку ІТ-сектору в контексті забезпечення суспільної віддачі; обґрунтовано основні ознаки та критерії ефективності формування податкового простору розвитку ІТ-сектору регіону та стимулювання ІТ-активності. Визначено пріоритети податкової політики для розвитку ІТ-сектору регіону в контексті запровадження локальних податкових пільг для ІТ-компаній; фіскальної підтримки ІТ-парків та технопарків; створення спеціального правового режиму – регіональних аналогів Дія City; стимулювання зайнятості через податкові інструменти; підвищення прозорості та цифровізації податкового адміністрування. Систематизовано основні загрози та наслідки, нові виклики і ризики формування ефективного податкового простору розвитку ІТ-сектору в умовах війни в Україні. Проаналізовано потенціал суспільної віддачі ІТ-сектору в Україні в контексті аналізу сучасного стану ІТ-галузі в Україні; виявлення основних бар'єрів для її сталого розвитку; обґрунтування дієвих механізмів стимулювання синергії між ІТ-сферою, державою та суспільством. Окреслено основні пріоритети розвитку ІТ-сектору регіонів та основні конкурентні переваги України на міжнародному ринку. Обґрунтовано ключові організаційно-економічні механізми підвищення суспільної віддачі ІТ-сектору в Україні в контексті фіскальних стимулів для розвитку ІТ-бізнесу через створення стабільного податкового середовища, розвитку людського капіталу, інтеграції ІТ-рішень у реальний сектор економіки, створення ІТ-інкубаторів у регіонах з низькою зайнятістю, розвитку експортного потенціалу ІТ-продуктів шляхом переходу від сервісної моделі (аутсорс) до продуктово орієнтованої екосистеми; підтримки стартапів з високим експортним потенціалом через державні фонди та міжнародне співробітництво.

Ключові слова: податковий простір, ІТ-сектор, ІТ-компанії, регіон, суспільна віддача, організаційно-економічні механізми підвищення суспільної віддачі ІТ-сектору

¹ Чайковський Віталій Михайлович, аспірант відділу просторового розвитку ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України", м. Львів, <https://orcid.org/0009-0008-5493-5633>

² Тимків Дем'ян Орестович, аспірант відділу просторового розвитку ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України", м. Львів, <https://orcid.org/0009-0008-3408-9089>

Formation of a tax space for the development of the regional IT sector: the context of ensuring social impact

Abstract. The article substantiates the importance of the development of the IT sector in Ukraine as a driver of growth, innovation and competitiveness of regions. The concept of the tax space for the development of the IT sector in the context of ensuring social returns is defined; the main features and criteria for the effectiveness of forming the tax space for the development of the IT sector of the region and stimulating IT activity are substantiated. The priorities of tax policy for the development of the IT sector of the region are determined in the context of introducing local tax benefits for IT companies; fiscal support for IT parks and techno parks; the creation of a special legal regime - regional analogues of the City Action; stimulating employment through tax instruments; increasing transparency and digitalization of tax administration. The main threats and consequences, new challenges and risks of forming an effective tax space for the development of the IT sector in the conditions of war in Ukraine are systematized. The potential for social impact of the IT sector in Ukraine is analyzed in the context of analyzing the current state of the IT industry in Ukraine; identifying the main barriers to its sustainable development; substantiating effective mechanisms for stimulating synergy between the IT sphere, the state and society. The main priorities for the development of the IT sector in the regions and the main competitive advantages of Ukraine in the international market are outlined. The key organizational and economic mechanisms for increasing the social impact of the IT sector in Ukraine are substantiated in the context of fiscal incentives for the development of IT business through the creation of a stable tax environment, the development of human capital, the integration of IT solutions into the real sector of the economy, the creation of IT incubators in regions with low employment, the development of the export potential of IT products by transitioning from a service model (outsourcing) to a product-oriented ecosystem; support for startups with high export potential through state funds and international cooperation.

Keywords: tax space, IT sector, IT companies, region, social impact, organizational and economic mechanisms for increasing the social impact of the IT sector.

Вступ

У сучасній економіці ІТ-сектор є драйвером зростання, інновацій та конкурентоспроможності регіонів. Ефективне формування податкового простору, спрямованого на стимулювання ІТ-галузі, є ключовим чинником для розвитку регіональних економік, залучення інвестицій, збереження інтелектуального капіталу та інтеграції України в глобальні цифрові ринки.

На сьогодні ІТ-сектор в Україні володіє не лише одним з найвищих потенціалів розвитку та позитивно впливає на процес функціонування суміжних видів економічної діяльності та зростання кількості високооплачуваних робочих місць, але є потужним каталізатором підвищення ефективності та конкурентоспроможності багатьох важливих секторів національної економіки та суспільної життєдіяльності через активне впровадження інформаційних технологій у процеси їхнього функціонування. Як свідчать численні позитивні приклади технологічного розвитку різноманітних країн світу, впровадження ефективної політики розвитку даного дозволяє в найближчій перспективі забезпечити сприятливі умови для формування конкурентоспроможної економічної системи на національному та регіональному рівнях, посилити експортний потенціал, активізувати розвиток людського потенціалу, підвищити ефективність функціонування системи державного управління та стимулювати зростання якості життя громадян [1, с.307].

Серед українських науковців, які здійснювали дослідження означеної проблематики, можна виділити В. Базилевича, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Геєця, Я. Жаліла, Т. Ковальчук, І. Мазур, О. Пасхавера, В. Поповича, О. Турчинова, А. Чухна та ін.

Особливості сучасних тенденцій і основних закономірностей впливу технологічного розвитку та ІТ-сектору на національну та регіональну економіку розкриваються в наукових працях таких українських науковців, як Л. Антонюк, Ю. Бажал, І. Баранецький, В. Валєєв, М. Мельник, В. Денисюк, О. Кузьмін, Д. Лук'яненко, А. Філіпенко, Л. Федулова, М. Чайковська, В. Чужиков та багато ін. Незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначеної проблематики, досі актуальними залишаються питання аналізу умов, особливостей, сучасних викликів формування податкового простору розвитку ІТ-сектору на національному та регіональному рівнях в контекст забезпечення суспільної віддачі.

Метою статті є визначення та оцінювання найбільш вагомих чинників і загроз забезпечення суспільної віддачі ІТ-сектору, обґрунтування пропозицій щодо формування ефективного податкового простору розвитку ІТ-сектору на національному та регіональному рівнях.

Результати

Податковий простір у контексті розвитку ІТ-сектору – це система податкових інструментів, механізмів та умов, що регулюють оподаткування суб'єктів ІТ-діяльності, забезпечують прозорість, стабільність та інвестиційну привабливість галузі.

Цей простір повинен відповідати наступним ознакам: спрямованість на стимулювання ІТ-активності (пільги, знижені ставки, відшкодування витрат на R&D); гнучкість та адаптивність (здатність реагувати на динаміку ринку та технологій); справедливість та рівність доступу (рівні умови для малого, середнього і великого бізнесу); децентралізований та диференційований підхід (врахування специфіки кожного регіону).

Критерії ефективності формування податкового простору розвитку ІТ-сектору регіону:

фіскальна нейтральність - податкова система не повинна створювати надмірного тиску на ІТ-бізнес та не викривляти конкурентне середовище. Вона має забезпечувати баланс між доходами бюджету і мотивацією до інвестицій та інновацій;

адміністративна простота - легкість реєстрації, подання звітності, мінімізація бюрократичних процедур критично важливі для малих і середніх ІТ-компаній;

прозорість і стабільність умов - передбачуваність податкової політики, гарантії незмінності умов на визначений термін, що створює довіру у підприємців;

мотивація до локалізації ІТ-бізнесу в регіонах - податкові стимули повинні мотивувати компанії відкривати офіси, хаби, лабораторії саме в регіонах, а не лише в столичних агломераціях;

інтеграція з іншими інструментами економічного розвитку - поєднання податкової політики з державною підтримкою інфраструктурних, інноваційних та освітніх проєктів.

Пріоритети податкової політики для розвитку ІТ-сектору регіону: запровадження локальних податкових пільг для ІТ-компаній, наприклад надання податкових канікул для стартапів на перші 1-2 роки діяльності; фіскальна підтримка ІТ-парків та технопарків (звільнення від частини податків для компаній-резидентів інноваційних кластерів, податкові кредити на інвестиції в R&D, розробку нових продуктів); створення спеціального правового режиму – регіональних аналогів Дія City (можливість для регіонів запроваджувати адаптовані моделі, які враховують локальні особливості та конкурентні переваги); стимулювання зайнятості через податкові інструменти (зменшення єдиного соціального внеску для ІТ-компаній, які створюють нові робочі місця в регіоні, податкові бонуси для компаній, які інвестують у навчання молоді або співпрацюють із місцевими університетами); підвищення прозорості та цифровізації

податкового адміністрування (запровадження автоматизованих сервісів звітності для ІТ-компаній, онлайн-платформи для податкового консультування малого бізнесу).

Місцева влада має відігравати активну роль у формуванні податкової політики: розробляти та впроваджувати місцеві програми стимулювання ІТ-бізнесу; взаємодіяти з бізнес-асоціаціями для врахування інтересів галузі; моніторити ефективність податкових стимулів і коригувати підходи.

Впровадження ефективного податкового простору дозволить: збільшити кількість ІТ-компаній, зареєстрованих у регіоні; знизити рівень "тінізації" ринку праці у сфері ІТ; активізувати інноваційну діяльність та створення локальних продуктів; сприяти поверненню ІТ-фахівців з-за кордону до рідних регіонів; розширити базу оподаткування без підвищення ставок.

В умовах війни в Україні з'являються нові виклики і ризики формування ефективного податкового простору розвитку ІТ-сектору регіону, а саме загострилась загрози: руйнування виробничих потужностей, житлового фонду, нежитлової, транспортної та соціальної інфраструктури; втрати промислового потенціалу у машинобудуванні, хімічній та нафтопереробній промисловості, металургії, фармацевтиці, легкій та харчовій промисловості, деревообробній та меблевій галузях; руйнування транспортної інфраструктури (залізничного, водного, морського, автомобільного транспорту) та порушення логістичних шляхів; руйнування енергетичного сектору та підвищення цін на енергоресурси; продовольча безпека та проблеми аграрного сектору – втрати посівів, неможливість здійснювати посівну кампанію, обмеження використання національного земельного фонду внаслідок його часткової окупації, а також шкоди, завданої мінуванням, обстрілами та забрудненням українських територій; скорочення частки робочої сили, зайнятої у продуктивному виробництві, зростання рівня безробіття та диспропорцій на ринку зайнятості; скорочення товарного експорту та ризики втрати експортних ринків для України; зростання навантаження на соціальну систему держави; зменшення обсягу споживчих витрат та споживчого попиту населення; переорієнтація державних видатків на користь сфер, які прямо не пов'язані з виробництвом ВВП; зростання рівня інфляції, боргових зобов'язань та знецінення національної валюти; зниження якості людського капіталу через психологічні травми та ризик втрати життя; дезінтегрованість регіонів та посилення просторових диспропорцій між регіонами тощо [2, с. 5-6]. Всі ці чинники негативно вплинули на формування сприятливого податкового простору розвитку ІТ-сектору регіонів України.

У сучасних умовах цифрової трансформації та глобалізації економіки, ІТ-сектор відіграє ключову роль у формуванні національного добробуту. Україна, маючи потужний людський капітал у сфері інформаційних технологій, посідає значне місце на світовому ринку аутсорсингу. Проте рівень суспільної віддачі цього сектора залишається нижчим, ніж потенційно можливий. Це обумовлює необхідність розробки дієвих організаційно-економічних механізмів, спрямованих на підвищення ефективності використання ресурсів ІТ-галузі в інтересах усього суспільства [2]. Попри стрімке зростання ІТ-сектора в Україні, його інтеграція в національну економіку та соціальний простір все ще обмежена. Основні проблеми включають: недостатній рівень інституційної підтримки галузі; витік кадрів за кордон (міграція талановитих фахівців); слабкий зв'язок між академічною наукою та бізнесом; нерівномірний регіональний розвиток ІТ-інфраструктури; обмежений вплив сектору на інші галузі економіки.

Тому дуже важливим є визначення та обґрунтування організаційно-економічних механізмів, які дозволять підвищити суспільну віддачу ІТ-сектору Україні. Для цього слід вирішити наступні основні завдання: проаналізувати сучасний стан ІТ-галузі в Україні; виявити основні бар'єри для її сталого розвитку; запропонувати дієві механізми стимулювання синергії між ІТ-сферою, державою та суспільством.

ІТ-сектор як один з найдинамічних експортних напрямів української економіки є найбільшим за обсягом і найрозвиненішим сегментом інноваційної економіки в Україні. Сьогодні український ІТ-сектор залишається одним з небагатьох у вітчизняній економічній системі висококонкурентних секторів на світовому ринку, а також одним з основних чинників соціально-економічного зростання і в найближчому майбутньому. В Україні протягом останніх 12 років спостерігається практично безперервне зростання загального обсягу експорту послуг ІТ-сектору (у середньому на +25,7%) та його внеску до ВВП країни (з 0,8% у 2012 р. до 3,9% у 2019 р.), а загальна частка ІКТ-сектору в структурі українського експорту товарів і послуг досягла 5,7% у 2019 р. (у структурі українського експорту послуг майже 21%), хоча цей показник у 2012 р. становив лише 0,5% [3]. За даними дослідження Digital Tiger у 2024 році ІТ-компанії і підприємці перерахували до бюджету понад \$1 мільярд податків. З них \$420,2 мільйона припадає на ФОП, а \$582,4 мільйона — на юридичні особи [4]. Українські розробники працюють із клієнтами у 147 країнах. Найбільшими імпортерами ІТ-послуг з України є США (37,2%) і Велика Британія (8,8). Далі йдуть Мальта, Кіпр, Ізраїль, Швейцарія Німеччина, Польща, Естонія та ОАЕ.

У 2024 році Україна продовжувала посідати передові позиції у глобальній ІТ-індустрії. Українські ІТ-компанії успішно інтегруються у глобальний експорт, що дає їм можливість не лише утримувати та розвивати партнерські відносини, а й краще розуміти своїх клієнтів та глобальні тенденції. На сьогодні ІТ-сфера єдина з топ-5 експортерів, яка за останні п'ять років наростила свою частку в експорті. Серед загального експорту України (товарів та послуг) ІТ-індустрія посідає друге місце, а серед експорту послуг — перше. ІТ-галузь також посідає друге місце за часткою в економіці (за ВВП). За даними Coursera's Global Skills Report, Україна посіла 81-ше місце у світі за кваліфікованістю ІТ-спеціалістів. [5].

Внесок ІТ-сектору в економіку: ІТ-експорт у ВВП: 3,4%; частка індустрії у загальному експорті: 11,5%; зростання ІТ-експорту за 2019-2024 роки: +54,5%; валовий дохід ІТ-компаній: \$6,2 млрд; податкові надходження: +104,9% зростання з 2019 року. Розуміння перспектив українських ІТ-компаній на шести головних експортних ринках – США, Великої Британії, Німеччини, Ізраїлю, Швейцарії та Польщі – стало головною метою цього річного дослідження, серед критеріїв якого торговельний баланс, представництва та головні клієнти, плани на просування та перспективи індустрії у цих країнах. Так, 71% компаній мають співробітників, агентів або дистриб'юторів бодай в одній із ключових партнерських країн, а 54% вже відкрили офіційне представництво хоча б в одній з таких країн. Найбільшими ринками збуту українських ІТ-послуг залишаються: США - \$2,4 млрд, Велика Британія - \$565 млн, Швейцарія - \$266 млн, Німеччина - \$263 млн, Польща - \$166 млн.

Основні пріоритети розвитку: інноваційні розробки у сфері DefenseTech, FinTech, AI та GovTech; зміцнення міжнародної співпраці з країнами-партнерами; покращення умов для стартапів через платформу Dii.City; інвестиційна привабливість через податкові стимули та спеціальні економічні умови. Понад 91% компаній мають плани просувати свої продукти або послуги у ключових партнерських країнах; 30% компаній розглядають розвиток як на локальному, так і на глобальному ринку. Український ІТ-сектор демонструє виняткову стійкість і розвиток, попри складні умови. Галузь продовжує зростати, формуючи ключову частину економіки країни та міжнародної технологічної спільноти [5].

До числа основних конкурентних переваг України на міжнародному ринку можна віднести достатньо велику чисельність та високий рівень кваліфікації спеціалістів за одного з найнижчих рівнів оплати праці. Зокрема, 13 українських ІТ-компаній та вісім компаній, які мають офіси в Україні, потрапили в міжнародний рейтинг The 2020 Global Outsourcing 100 від міжнародної асоціації IAOP, що базується на результатах оцінювання

компаній з початку програми рейтингування у 2009 р. Україна також зайняла 20 позицію серед 50 країн світу та увійшла до складу десяти найбільш привабливих європейських країн для аутсорсінгу (7 позиція) в міжнародному рейтингу Global Services Location Index від американської консалтингової компанії A. T. Kearney [6].

Проте, високий рівень тінізації сфери ІКТ-послуг в Україні залишається, що пояснюється наступним:

- недосконала та нестабільна система оподаткування (високий рівень оподаткування та непрозорі «правила гри» в податковій сфері);
- високий ступінь регуляторного втручання у господарську діяльність;
- високий рівень системної неефективності регуляторної та правоохоронної систем;
- відсутність стабільного та збалансованого законодавства, яке б чітко регламентувало та забезпечувало ефективне регулювання економічних відносин;
- відсутність привабливих інвестиційних механізмів залучення капіталу в легальну економіку без застосування тіншових схем;
- відсутність ефективної системи правового захисту прав інтелектуальної власності;
- неадаптоване до сучасних умов господарювання трудове законодавство;
- недосконалість системи державного контролю господарської діяльності;
- низький рівень довіри до державних органів влади;
- невідповідність між розміром податкового навантаження для юридичних і фізичних осіб та обсягом і якістю суспільних послуг, які надаються державою за їх рахунок;
- загострення конкурентної боротьби на глобальному ринку ІКТ-послуг, що спонукає ІКТ-компанії в Україні до зниження витрат.

Висновки

Ключовими організаційно-економічними механізмами підвищення суспільної віддачі ІТ-сектору в Україні є:

Фіскальні стимули для розвитку ІТ-бізнесу в Україні через створення стабільного податкового середовища (наприклад, збереження умов Дія City з адаптацією до потреб малого та середнього бізнесу), надання податкових пільг для ІТ-компаній, які вкладають у внутрішні R&D проекти та навчання кадрів; прозора система державних тендерів для цифровізації державних послуг із залученням вітчизняних ІТ-компаній.

Розвиток людського капіталу на основі підтримки технічної освіти та впровадження дуальної форми навчання у ВНЗ; державного співфінансування програм перекваліфікації дорослого населення у сферу ІТ; популяризації STEM-освіти серед школярів, з особливим фокусом на регіони.

Інтеграція ІТ-рішень у реальний сектор економіки шляхом стимулювання цифровізації промисловості, сільського господарства, транспорту та енергетики через державно-приватне партнерство; підтримки інноваційних кластерів і технопарків, які поєднують ІТ-бізнес і реальний сектор; децентралізації та багаторівневого управління регіональним розвитком.

Створення ІТ-інкубаторів у регіонах з низькою зайнятістю через запровадження програм місцевої підтримки для малих ІТ-компаній (гранти, консультації, інфраструктурні проекти).

Розвиток експортного потенціалу ІТ-продуктів шляхом переходу від сервісної моделі (аутсорс) до продуктово орієнтованої екосистеми; підтримки стартапів з високим експортним потенціалом через державні фонди та міжнародне співробітництво.

Застосування зазначених механізмів дозволить: збільшити частку ІТ-сектору у ВВП країни; створити додаткові робочі місця з високою доданою вартістю; посилити національну цифрову безпеку; зменшити залежність України від зовнішніх ринків; забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток регіонів.

Підвищення суспільної віддачі ІТ-сектору в Україні можливе лише за умови системного підходу до організації його взаємодії з державою, освітою, бізнесом та громадянським суспільством. Впровадження ефективних організаційно-економічних механізмів сприятиме не тільки зростанню галузі, але й трансформації України в конкурентну, інноваційну та цифрову економіку.

Формування ефективного податкового простору є визначальним фактором розвитку ІТ-сектору регіонів України. Збалансована податкова політика, орієнтована на інновації, інвестиції та зайнятість, створить передумови для сталого економічного зростання, цифровізації регіонів та зміцнення конкурентних позицій України на глобальному ІТ-ринку.

Список використаних джерел

1. Потенціал сектору комерційних послуг регіонів України: ефективність використання та механізми детінізації: монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2021. 528 с.
2. Резильєнтність ендogenous розвитку регіонів в умовах глобальних викликів та шоків: електрон. монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М. Мельник. Львів, 2024. 307 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20240001.pdf>
3. Потенціал сектору комерційних послуг регіонів України: ефективність використання та механізми детінізації: монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2021. 528 с.
4. У 2024 році ІТ-індустрія України сплатила \$1 мільярд податків. Головний імпортер ІТ-послуг - США. URL: <https://dou.ua/lenta/news/tax-it-industry-2024/>
5. Digital Tiger 2024. URL: <https://itukraine.org.ua/files/DigitalTiger2024.pdf>
6. Digital resonance: the new factor influencing location attractiveness. The 2019 Kearney Global Services Location Index. URL: <https://www.kearney.com/digital-transformation/gsli/2019-full-report/>